

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх
справ
Кафедра теорії та історії держави та права

ЗАТВЕРДЖЕНО

На засіданні кафедри
теорії та історії держави та права
протокол № 1 від 12.08.2024

Завідувач кафедри

Ігор ЛОГВИНЕНКО

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН (ОК.11)

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Кафедра	Кафедра теорії та історії держави та права (https://univd.edu.ua/uk/dir/1354/kafedra-teorii-ta-istorii-derzhavy-i-prava)
Контактний телефон	+38 0686305909 (роб.)
E-mail	kaftdp1f@gmail.com
ЛЕКТОР (ЛЕКТОРИ)	
	Загуменна Юлія Олександрівна, професор кафедри теорії та історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент E-mail: yuliyazagum@gmail.com Лекційний потік: ННІ №1
	Безуса Юлія Олегівна, доцент кафедри теорії та історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент E-mail: bezusaau@gmail.com Лекційний потік: ННІ №2
Назва освітньо-професійної програми	Право (Право) – Law (Law)
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	08 Право

Спеціальність	081 Право
Статус дисципліни	Обов'язкових компонент освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (вивчається у 2 семестрі)
Мета вивчення дисципліни	<p>Метою викладання навчальної дисципліни «Історія держави та права зарубіжних країн» є ознайомлення здобувачів вищої освіти на прикладі зарубіжних країн з історією виникнення і розвитку головних інститутів держави і права, формування розуміння закономірностей та напрямів їхнього розвитку. Здобувачі вищої освіти мають навчитися самостійно аналізувати як окремі нормативні акти, так і більш загальні державно-правові явища. Такі знання і навички сприятимуть кращому розумінню державно-правових реалій сучасності, сутності, негативних та позитивних сторін чинного права, а також допоможуть прогнозувати їхню подальшу еволюцію.</p>
Завдання вивчення дисципліни	<p>Завданнями вивчення навчальної дисципліни «Історія держави та права зарубіжних країн» є формування у здобувачів вищої освіти як майбутніх працівників поліції знань, вмінь та навичок, які відповідають професійно-кваліфікаційним характеристикам основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України та завданням, які ставляться перед поліцією на конкретному етапі розвитку українського суспільства.</p> <p>У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:</p> <p>знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – основні етапи розвитку держави та права; – особливості суспільного ладу провідних країн світу кожної історичної епохи; – особливості державного ладу провідних країн світу кожної історичної епохи; – найбільш визначні правові пам'ятки цих країн. <p>вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – правильно оцінювати реформи державного апарату, розуміти їхні причини, наслідки, ефективність, тобто творчо засвоювати історичний досвід розбудови держави і права; – самостійно пояснювати найважливіші

	<p>державно-правові процеси в світі, відстоювати свою позицію публічно;</p> <p>– аналізувати правові джерела, наукову та науково-популярну літературу та використовувати їх для пізнання закономірностей державно-правового розвитку;</p> <p>– застосовувати набуті знання в повсякденній діяльності, для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.</p>	
Обсяг дисципліни в кредитах ECTS/годинах	3 кредити ECTS (загальний обсяг – 90 год.) 3 них:	
	-аудиторна робота: 40 год.	
	- самостійна робота: 50 год.	
Форми та види проведення навчальних занять	<p>Форма навчання – денна</p> <p>Види навчальних занять.</p> <p>– лекції: 4 год.</p> <p>– семінарські заняття: 36 год.</p> <p>– самостійна робота: 50 год.</p>	
Самостійна робота	Робота з навчальною літературою, нормативно-правовою базою; виконання контрольних робіт під час аудиторних занять та поза аудиторними заняттями.	
Індивідуальні завдання	Цільові виступи, доповіді.	
Необхідне обладнання	Мультимедійне обладнання (ноутбук, проектор), комп'ютерне забезпечення з виходом у мережу Інтернет.	
Мова викладання	українська	
Контроль	<p>Методи контролю: усний та письмовий (опитування на семінарських заняттях; участь в дискусіях, цільові виступи, виконання самостійних робіт); тестовий.</p> <p>Форми контролю:</p> <p>- поточний (опитування, тестування, веб-квести)</p> <p>Критерії оцінки поточного контролю викладач повідомляє на першому занятті та перед кожними оцінюванням.</p> <p>- проміжний (опитування);</p> <p>- підсумковий (екзамен).</p>	
Інтегральна компетентність, загальні компетентності (ЗК)	ЗК-3	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності
Спеціальні компетентності (СК)	СК-12	Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції

	СК-13	Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ		
<p>Тема № 1. Історія держави та права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна. Держава та право країн Стародавнього Сходу.</p> <p>Предмет історії держави та права зарубіжних країн. Місце навчальної дисципліни в системі юридичних дисциплін, співвідношення з іншими правовими та історичними дисциплінами. Загальнонаукові та спеціальні методи пізнання та вивчення навчальної дисципліни. Джерела права історії держави та права зарубіжних країн. Періодизація навчального курсу.</p> <p>Загальна характеристика розвитку держави і права країн Стародавнього Сходу. Суспільний лад країн Стародавнього Сходу. Державний лад країн Стародавнього Сходу. Джерела та основні права держав Стародавнього Сходу: а) Закони царя Хаммурапі, б) Закони Ману.</p>		
<p>Тема № 2. Античні держави та право.</p> <p>Загальна характеристика розвитку античних держав та їх права. Виникнення Афіньської рабовласницької держави, її суспільний та державний лад, право. Суспільний та державний лад Стародавньої Спарти. Право. Виникнення Римської рабовласницької держави та основні етапи її розвитку. Суспільний та державний лад Римської аристократичної республіки. Основні етапи розвитку римського права. Загальна характеристика джерел.</p>		
<p>Тема № 3. Ранньофеодальна держава і право.</p> <p>Загальна характеристика розвитку держави і права у середні віки. Суспільний та державний лад Франкської держави. «Салічна Правда» – видатна пам'ятка ранньофеодального права. Золота Орда: державний та суспільний лад, право.</p>		
<p>Тема № 4. Станово-представницька монархія.</p> <p>Станово-представницька монархія в Англії. Джерела права Англії періоду станово-представницької монархії. Станово-представницька монархія у Франції. Джерела права Франції періоду станово-представницької монархії. Станово-представницька монархія в Німеччині. Джерела права Німеччини періоду станово-представницької монархії. Станово-представницька монархія в Іспанії. Джерела права Іспанії періоду станово-представницької монархії.</p>		
<p>Тема № 5. Абсолютна монархія.</p> <p>Передумови формування абсолютної монархії у країнах Західної Європи. Французький класичний абсолютизм. Особливості абсолютизму в Англії. Особливості абсолютизму в Німеччині. «Кароліна». Характерні риси абсолютизму в Іспанії. Трансформація державно-правового устрою Московії у Російську імперію, її суспільний та державний лад. Джерела права.</p>		
<p>Тема № 6. Держава та право Великої Британії (XVII – XVIII ст.).</p> <p>Буржуазна революція в Англії: її особливості та етапи. Формування буржуазної держави. Встановлення Індепендентської республіки. Протекторат О. Кромвеля. «Знаряддя управління». Утвердження конституційної монархії в Англії: «Хабеас корпус акт», «Біль про права» та «Закон про престолоспадкування».</p>		

<p>Тема № 7. Держава та право США (XVII – XIX ст.). Війна за незалежність у Північній Америці та утворення США. Декларація незалежності США 1776 р.: загальна характеристика. Конституція США 1787 р. Білль про права 1791 р.: причини прийняття та основний зміст. Громадянська війна 1861 – 1865 рр. та її вплив на розвиток законодавства США.</p>	
<p>Тема № 8. Держава та право Франції (XVIII – XIX ст.). Причини та особливості буржуазної революція 1789 – 1794 рр. Основні етапи революції та створення буржуазної держави. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Конституції 1791 р. та 1793 р.: порівняльна характеристика. Якобінська диктатура та її державний лад. Консульство та імперія Наполеона Бонапарта. Цивільний кодекс Франції 1804 р.</p>	
<p>Тема № 9. Держава та право Німеччини (XIX ст. – поч. XX ст.). Об'єднання Німеччини на чолі з Пруссією. Конституція 1871 р.: загальна характеристика. Державний лад імперії та політичний режим. Кримінальний кодекс 1871 р.</p>	
<p>Тема № 10. Державно-правовий розвиток Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій (XIX – поч. XX ст.). Суспільний лад та державний устрій Російської імперії у XIX – поч. XX ст. Буржуазні реформи в Російській імперії: а) селянська реформа 1861 р.; б) земська та міська реформи; в) судова реформа 1864 р. Суспільний лад та державний устрій Австрійської та Австро-Угорської імперій. Буржуазні реформи в Австрійській та Австро-Угорській імперіях.</p>	
<p>Тема № 11. Формування та розвиток радянської держави та права. Падіння Російської імперії та утворення радянської держави. Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 р. Кодифікація радянського законодавства у 20-ті роки. Конституції СРСР 1936 р. та 1977 р.: порівняльна характеристика основних положень. Розпад Союзу РСР та його наслідки.</p>	
<p>Тема № 12. Державно-правовий розвиток країн світу у XX – поч. XXI ст. Державно-правові наслідки Першої світової війни та запровадження Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів. а) розпад Австро-Угорської імперії та державно-правовий розвиток Австрії, Угорщини, Чехословаччини, королівства Південнослов'янського (Югославії); б) проголошення незалежності Фінляндії, Польщі. Листопадова революція 1918 р. у Німеччині. Конституція 1919 р; Становлення тоталітарних режимів в Італії, Німеччині, Японії. «Новий курс» президента США Ф. Рузвельта. Конституційний розвиток країн світу після Другої світової війни: а) Конституції Франції 1946 р. та 1958 р., б) Конституція Італії 1947 р., в) Конституція ФРН 1949 р., г) Конституція Японії 1947 р. Утворення НАТО, основний зміст північноатлантичного договору. Військова співпраця Україна та НАТО в умовах російсько-української війни. Історія створення і розвитку Європейського Союзу.</p>	
<p>Програмні результати навчання (РН)</p>	<p>РН.3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел</p> <p>РН.18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи</p>

	функціонування національної правової системи
Критерії оцінювання результатів навчання	Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамені). <i>Підсумкові бали навчальної дисципліни 100 балів ECTS= Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем 50 балів ECTS) + Кількість балів за підсумковим контролем 50 балів ECTS</i>

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
97-100	Відмінно («зараховано»)	A	«Відмінно» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою.
94-96			
90-93			
85-89	Добре («зараховано»)	B	«Дуже добре» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані, якість виконання більшості з них оцінено числом балів, близьким до максимального, робота з двома – трьома незначними помилками.
80-84			
75-79		C	«Добре» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком, практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані, якість виконання жодного з них не оцінено мінімальним числом балів, деякі види завдань виконані з помилками, робота з декількома незначними помилками, або з однією – двома значними помилками.
70-74	Задовільно («зараховано»)	D	«Задовільно» – теоретичний зміст курсу освоєний не повністю, але прогалини не носять істотного характеру, необхідні практичні навички роботи з
65-69			

			освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань, містять помилки, робота з трьома значними помилками.
60-64		Е	«Достатньо» – теоретичний зміст курсу освоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовані, частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального, робота, що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки.
40-59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	«Умовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу освоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано, або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота, що потребує доробки
21-40			
1-20			
		F	«Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не освоєно, необхідні практичні навички роботи не сформовані, всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значимого підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки

Перелік питань, що виносяться на підсумковий контроль

1. Предмет і методи вивчення історії держави та права зарубіжних країн.
2. Періодизація і джерела історії держави та права зарубіжних країн.
3. Загальна характеристика розвитку держави та права країн Стародавнього Сходу.
4. Державний і суспільний лад Стародавнього Єгипту.
5. Державний та суспільний лад Вавилону.
6. Характеристика законів Хаммурапі (Вавилон).
7. Соціальна структура та державний лад Стародавньої Індії.
8. Закони Ману: загальна характеристика.
9. Афінська рабовласницька держава: реформи Тесея, Солона і Клісфена.
10. Основні риси права Стародавніх Афін.
11. Суспільний, державний лад, право Спарти.
12. Утворення римської рабовласницької держави. Реформи Сервія Тулія.
13. Римська рабовласницька аристократична республіка.

14. Періодизація та загальна характеристика римського рабовласницького права.
15. Джерела та основні риси права Риму найдавнішого періоду.
16. Виникнення та характерні риси феодальної держави
17. Суспільний і державний лад Франкського королівства.
18. «Салічна правда» – пам'ятка ранньофеодального права франків.
19. Золота Орда: державний та суспільний лад, право.
20. Виникнення Парламенту в Англії. Велика Хартія вольностей 1215 року.
21. Станово-представницька монархія у Франції. Великий березневий ордонанс 1357 р.
22. Станово-представницька монархія в Німеччині. «Золота булла» 1356 року.
23. Абсолютна монархія у Франції. Класичний французький абсолютизм.
24. Особливості англійського абсолютизму.
25. Особливості німецького абсолютизму.
26. «Кароліна» – пам'ятка права феодальної Німеччини.
27. Суспільний лад Росії XVIII ст.
28. Державний лад Росії XVIII ст. Реформи Петра I та Катерини II.
29. Передумови англійської буржуазної революції. Характеристика першого етапу революції.
30. Протекторат О. Кромвеля. «Знаряддя управління».
31. Формування англійської конституційної монархії: «Хабеас корпус акт», «Білль про права» та «Закон про престолоспадкування».
32. Війна за незалежність США. Декларація незалежності 1776 року. Статті конфедерації 1781 року (США).
33. Основні принципи Конституції США 1787 року.
34. Білль про права 1791 року. Перший цикл конституційних поправок у США.
35. Громадянська війна 1861-1865 років та її вплив на конституційний розвиток США.
36. Причини і особливості буржуазної революції у Франції. Декларація прав людини і громадянина 1789 року.
37. Конституції Франції 1791 р. та 1793 р.: порівняльна характеристика
38. Якобінська диктатура у Франції та її державний механізм.
39. Консульство та імперія Наполеона Бонапарта.
40. Цивільний кодекс Франції 1804 року.
41. Проголошення Першої Іспанської республіки.
42. Система державного управління Австрійською імперією.
43. Австро-Угорська дуалістична монархія.
44. Об'єднання Німеччини на чолі з Пруссією.
45. Створення Німецької імперії. Конституція 1871 р.: загальна характеристика.
46. Кримінальний кодекс Німецької імперії 1871 р.
47. Державний лад Російської імперії (XIX – початок XX століття).
48. Земська та міська реформи у Російській імперії (друга половина XIX ст.).

49. Суспільний лад Російської імперії (XIX – початок XX століття).
50. Судова реформа в Росії 1864 року та її значення.
51. Падіння Російської імперії: причини та наслідки.
52. Буржуазна революція в Росії 1917 р. Утворення та діяльність Тимчасового уряду.
53. Жовтневий переворот у Петрограді 1917 р. II Всеросійський з'їзд Рад і його нормативно-правові акти.
54. Конституція РРФСР 1918 року: розробка, прийняття та загальна характеристика.
55. Створення та діяльність репресивних органів в СРСР.
56. I Всесоюзний з'їзд Рад та його акти. Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 р.
57. Конституція СРСР 1936 року: загальна характеристика.
58. Радянсько-німецькі договори 1939 року та їх наслідки.
59. Державно-правові наслідки Першої світової війни: розпад Австро-Угорської імперії та державно-правовий розвиток Австрії, Угорщини, Чехословаччини, королівства Південнослов'янського (Югославії).
60. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних договорів.
61. Буржуазно-демократична революція (1918 р.) у Німеччині. Веймарська Конституція 1919 року.
62. «Новий курс» Президента США Ф. Рузвельта.
63. Особливості італійського фашизму. Корпоративна держава в Італії в 1920-х рр.
64. Німецький нацизм та становлення нацистської диктатури в Німеччині.
65. Особливості японського мілітаризму.
66. Утворення ФРН. Конституція 1949 року. Возз'єднання ФРН і НДР.
67. Характеристика Конституції Японії 1947 року.
68. Характеристика Конституції Італії 1947 року.
69. Конституційний розвиток Франції після Другої світової війни. Конституція 1946 року.
70. Конституція Франції 1958 року: історія прийняття та загальна характеристика.
71. Розпад СРСР. Утворення СНД.
72. Утворення НАТО, основний зміст північноатлантичного договору.
73. Військова співпраця Україна та НАТО в умовах російсько-української війни.
74. Історія створення і розвитку Європейського Союзу.
75. Гендерна політика у сучасному світі.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна та наукова література:

1. Історія держави та права зарубіжних країн (схеми і таблиці). Навчальний посібник / О.В. Шкуратенко, Н.О. Дорошук, Ю.В. Сокур та ін. Київ. ТОВ «7БЦ», 2023. 152 с.
2. Історія держави і права зарубіжних країн. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), Ю.В. Сокур (відп. секр.), Є.С. Дурнов, О.А. Житков, Ю.В.

Кривицький та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. Київ. Видавництво «Фенікс», 2021. 536 с.

3. Історія держави і права (схеми та таблиці): навчальний посібник / О.В. Шкуратенко, Н.О. Дорошук та ін. Київ. «Видавництво Людмила», 2021. 288 с.

4. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, таблиці, коментарі, термінологічний словник): Навч. Посібник / Кузьминець О.В., Дурнов Є.С., Сокур Ю.В. Київ. Видавництво «Гранма», 2012. 240 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-sxemu.pdf>.

5. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Бандурки; [Бандурка О.М., Швець Д.В., Бурдін М.Ю., Головка О.М., та ін. ; вступ. слово О.М. Бандурки]. Харків. Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Анексії в європейському геополітичному просторі: науково-довідкове видання. /О.В. Шкуратенко, Є.С. Дурнов, В.М. Щербатюк та ін./ Київ. Видавництво «Людмила». 2020. 84 с.

2. Щербатюк В.М., Крижна В.В., Сокур Ю.В. Суспільний та державно-правовий розвиток Стародавнього Вавилону: сучасна вітчизняна історіографія *Сторінки Історії*, 2022. №54. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264560>.

3. Щербатюк В.М., Дурнов Є.С., Сокур Ю.В. Державно-правовий розвиток Стародавнього Єгипту: сучасна вітчизняна історіографія *Сторінки історії*. Збірник наукових праць. 2020. № 51. С. 304–325.

4. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн Київ. Центр навчальної літератури, 2019. 730 с.

5. Тихоненков Д.А. Історія держави і права зарубіжних країн. Відповіді на екзаменаційні питання: Навчальний посібник. Харків. «Право», 2020. 248 с.

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 2102-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

4. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-ІV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1906-15>

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Інформаційні ресурси в інтернеті:

1. Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.

2. Електронний репозитарій НАВС. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/home>.

3. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/>.
4. Державна науково-технічна бібліотека України. . URL: <https://dntb.gov.ua/>.
5. Одеська національна наукова бібліотека. URL: <https://odnb.odessa.ua/>.